

**“MANOQIBI DUKCHI ESHON” ASARI MUHAMMAD ALI (DUKCHI)
ESHON FAOLIYATINI YORITISHDA MUHIM MANBA**

Bazarova Oydinga Oybek qizi

“Registon” xususiy maktabi o‘qituvchisi

Telefon: +998941563217

Bugungi globallashuv davrida O‘zbekiston Respublikasining davlat siyosati o‘zining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida milliy va diniy-ma‘naviy merosni chuqur o‘rganishni belgilab qo‘ygan. Bu siyosatning asosiy maqsadi — ajdodlardan qolgan ma‘naviy boylikni zamonaviy ilmiy talqinlarda qayta ochib berish va uni jamiyat ongiga yetkazishdir. Shu jumladan, Markaziy Osiyo tarixida katta o‘rin tutgan tasavvufiy maktablar va ularning manbalari bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba sifatida qayta baholanmoqda.

Xususan, XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Farg‘ona vodiysida faoliyat yuritgan mashhur naqshbandiy shayxlaridan biri — Muhammad Ali (Dukchi) Eshon va uning shogirdlari tomonidan yozib qoldirilgan “Manoqib-i Dukchi Eshon” asari nafaqat diniy-biografik adabiyot, balki o‘sha davr ijtimoiy-siyosiy hayotini yorituvchi noyob tarixiy manbadir.¹ Mazkur asarni o‘rganish bugungi kunda ikki yo‘nalishda dolzarb:

1. Ma‘naviy jihat: Tasavvufiy merosning xalq ongida qanday qabul qilingani va so‘fiy shayxlar obrazining shakllanish jarayonini yoritadi.
2. Tarixiy jihat: XIX asr oxiri — Rossiya mustamlakachiligi davrida mahalliy musulmon jamiyatlarining qarshilik ruhini va diniy rahnamolarning ijtimoiy-siyosiy rolini ko‘rsatadi.

“Manoqib-i Dukchi Eshon” asarining faqatgina bitta nusxasi bizgacha yetib kelgan bo‘lib, u O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutida, Abu Rayhon Beruniy nomidagi kutubxonada № 1724 raqam ostida

¹ Babadjanov B. M. “Manāqib-i Dūkchī” Eshon. — Almati: 2004. — B. 463.

saqlanmoqda.² Asl nusxa qo'lyozma emas, balki nusxa ko'chirib yozilgan matn shaklida saqlanib qolgan.

Asar tili lingvistik jihatdan alohida ahamiyat kasb etadi. U Chig'atoy tilidan zamonaviy o'zbek tiliga o'tish jarayonining yorqin namunasidir.³ Matnda arabcha va forscha diniy atamalar bilan birga, o'zbek tilining Namangan va Farg'ona shevalariga xos unsurlar ham uchraydi. Bu esa asarning xalq tilida yozilganini va keng ommaga mo'ljallanganini ko'rsatadi. "Manoqib-i Dukchi Eshon" XIX asrning oxirlarida, Farg'ona vodiysida yozilgan bo'lib, muallifi noma'lum. Tadqiqotchilarning fikricha, u Muhammad Ali (Dukchi) Eshonning ismi ma'lum bo'lmagan bir muridi tomonidan yozilgan va asar to'liq holda shayxning sha'niga bag'ishlangan. Asarning umumiy hajmi 165 varaqni tashkil etadi va to'qqiz qismdan iborat. Ilk uch bo'limda basmala, hamd va na't she'riy shaklda berilgan. 4–7-bo'limlarda Bahouddin Naqshband, Sayyid Amir Kulol va boshqa mashhur naqshbandiylar karomatlari keltiriladi. Bu, bir tomondan, Muhammad Ali (Dukchi) Eshon silsilaning davomchisi sifatida ko'rsatilishini, boshqa tomondan, uni avliyolik zanjiriga bog'lashni maqsad qiladi. 8–9-bo'limlarda esa Muhammad Ali (Dukchi) Eshonning tug'ilishi, bolalik chog'laridagi mo'jizalari, suluk yo'liga kirishi va irshod faoliyati tasvirlanadi. Ayniqsa, uning karomatlari, muridlariga ko'rsatgan ta'siri va siyosiy voqealarda tutgan o'rni keng yoritiladi.

Asarning eng katta qismi 27-varaqdan 165-varaqgacha bo'lib, aynan Muhammad Ali (Dukchi) Eshonning hayoti va karomatlariga bag'ishlangan. Asarda karomatlar ko'plab misollar bilan berilgan: masalan, masofani bir lahzada bosib o'tish, muridlarning ichki holatini bilish, kelajak voqealaridan xabardor bo'lish kabi klassik so'fiy an'analardagi "horik-i adat" hodisalari keltiriladi.⁴

Umuman olganda Markaziy Osiyoda agiografik adabiyotlar XI asr oxirida paydo bo'lgan. Abu Abd ar-Rahmon as-Sulamiy (v. 1021)ning "Tabaqot as-sufiyya" asari ilk namunalaridan bo'lib, keyinchalik XII asrda alohida shayxlar

² O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti, Abu Rayhon Beruniy nomidagi kutubxona, №1724 qo'lyozma.

³ Komatsu, Hisao. "Hagiographic Literature in Central Asia in the 19th Century." *Acta Slavica Iaponica*, vol. 17, 2000.

⁴ Paul, Jürgen. "Hagiographic Writing in Khurasan as a Literary Genre." Der Islam, vol. 70, 1993.

hayotiga bag'ishlangan "maqomot" va "manoqib" asarlari paydo bo'ladi.⁵ Shu an'anada yozilgan "Manoqib-i Dukchi Eshon" ham shayxni ideallashtiruvchi va muridlari ongida uning maqomini mustahkamlovchi asardir. Ammo bu asarda noodatij jihatlar ham mavjud: karomatlar faqat hikoya qilinib, saboq yoki ta'limot sifatida izohlanmagan.⁶ Shuningdek, muallif hadis ilmidagi isnod an'alariga o'xshash ravishda voqea joyi, guvohlar va qatnashchilarni batafsil bayon qiladi. Bu esa agiografiyaga tarixiy ishonchlilik ohangini berishga intilish bo'lganini ko'rsatadi.

Asarning asosij g'oyasi – karomat tushunchasi orqali Muhammad Ali (Dukchi) Eshonning irshod va rahnamolik maqomini isbotlashdir. Muallif asarning dastlabki satrlarida karomat haqidagi izohni Abu Hafs an-Nasafij (XI asr)ning mashhur "Aqoid" asaridan keltiradi.⁷ Karomatlar, ya'ni oddij inson aqli va tajribasidan tashqarida yuz beradigan hodisalar – tasavvufij adabijotning markazij mavzularidan biri sifatida namoyon bo'ladi. Muhammad Ali (Dukchi) Eshon haqidagi hikoyatlarning ko'pchiligi klassik sufij manbalaridagi – masalan, Jomij qalamiga mansub "Nafohat ul-Uns" asaridagi an'anavij naqlarga ulanadi. Bu esa Markazij Osiyoda agiografik janrning davomijligi va shakllanishini ko'rsatadi.

Asar, bir tomondan, sufijona agiografiyaning klassik shaklini saqlab qolgan bo'lsa, boshqa tomondan, o'sha davrning ijtimoiy-siyosij hayotidan ham muhim lavhalarni beradi. Xususan, 1897-yil oxirida Muhammad Ali (Dukchi) Eshonning mahallij hokimijyat tomonidan so'roq qilinishi haqidagi epizod mustamlakachilik davrida xalq va ulamolar o'rtasidagi keskinlikni yoritib beradi. Shu sababli "Manoqib-i Dukchi Eshon" nafaqat diniy-tasavvufij, balki tarixij manba sifatida ham qimmatga egadir.

"Manoqib-i Dukchi Eshon" asari uch xil jihatdan ilmiy ahamijyatga ega:

1. **Manbashunoslik:** XIX asr oxiridagi so'fij hayoti va Naqshbandiya ta'limotining xalq orasidagi qabul qilinishini ko'rsatadi.

⁵ DeWeese, Devin. Islamization and Native Religion in the Golden Horde. — Pennsylvania: 1994. — B. 122.

⁶ Komatsu, Hisao. "Hagiographic Literature in Central Asia in the 19th Century." Acta Slavica Iaponica, vol. 17, 2000.

⁷ Abu Hafs an-Nasafij. Aqoid an-Nasafij. — Istanbul: 1986. — B. 34.

2. **Ijtimoiy-tarixiy kontekst:** Fargʻona vodiysida mahalliy musulmon jamiyatlarining kundalik hayoti, tirikchilik manbalari, shayx-murid munosabatlari va siyosiy qarashlari haqida noyob dalillar beradi.

3. **Tasavvuf nazariyasi:** Karomat tushunchasining xalq ongida qanday idrok etilgani va sufi shaxs kultining shakllanish mexanizmlarini ochib beradi.

“Manoqib-i Dūkchī Eshon” asari oʻzining tarkibi, uslubi va mazmuni bilan XIX asr oxiridagi Oʻrta Osiyo diniy-maʼnaviy hayotini chuqur aks ettiradi. U tasavvufiy adabiyotdagi karomat, irshod va avliyo shaxsiyatini madh etish anʼanasini davom ettirgan holda, xalq ongida diniy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash vazifasini bajargan. Shu bilan birga, tarixiy voqealarga ham ishora qilishi uni qimmatli tarixiy hujjat sifatida ilmiy jamoatchilik eʼtiboriga havola qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Abu Hafs an-Nasafiy. Aqoid an-Nasafiy. — Istanbul: 1986. — 112 b.
2. Babadjanov, B. M. Manāqib-i Dūkchī Eshon. — Almati: 2004. — 463 b.
3. Deweese, D. Islamization and Native Religion in the Golden Horde. — Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1994. — 378 p.
4. Komatsu, H. “Hagiographic Literature in Central Asia in the 19th Century.” Acta Slavica Iaponica, vol. 17, 2000, pp. 45–68.
5. Kügelgen, Anke Von. Legitimations of Authority in Central Asia: The Case of Naqshbandiyya. — Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2002. — 312 p.
6. Paul, Jürgen. “Hagiographic Writing in Khurasan as a Literary Genre.” Der Islam, vol. 70, 1993, pp. 193–209.